

Démoni otevřené společnosti

Si vis pacem, para iustitiam, říkala starověká moudrost – a moudrost na rozdíl od vědění nestárne. I dnes tak jako před dvěma tisíciletími uzavírá absence spravedlnosti cestu k míru. To se nezměnilo. Změnilo se to, že zatímco po většinu lidské historie byly ideál a postuláty spravedlnosti a praxe nespravedlnosti, proti níž se spravedlnost bouřila, uzavřeny v prostoru vytyčeném přirozenou lidskou schopností vnímat a jednat, takže byly územně omezené, lokální, dnes je „spravedlnost“ planetárním problémem, založeným na planetárních srovnáních, který už není svázán s bezprostřední lidskou zkušeností. Má to dva důvody.

Na planetě křížem krážem protkané „informačními dálnicemi“ předvádějí elektronické obrazy lidské utrpení a způsob života na vzdálených místech stejně živě, drásavě a se stejným ponižujícím účinkem, jako bychom měli při procházce městskými ulicemi před očima nesnáze lidí žijících kousek od nás. A na planetě otevřené volnému oběhu kapitálů a komodit platí, že cokoli se stane na jednom místě, má vliv na to, jak žijí lidé všude jinde. Žádné blaho na jednom místě není nevinně v utrpení na jiném.

Jak nedávno upozornil Jacques Attali v *La voie humaine*, polovina světového obchodu a více než polovina globálních investic přináší prospěch pouhým 22 zemím, v nichž žije pouze 14 procent světové populace, kdežto na 49 nejchudších zemí s 11 procenty světové populace připadá z globálního produktu jen půlprocentní podíl – asi tolik, kolik dohromady činí příjem tří nejbohatších lidí planety. Tanzanie vydělává ročně 2,2 miliardy dolarů a tuto částku rozděluje mezi 25 miliónů obyvatel. Banka Goldman Sachs vydělává ročně 2,6 miliard dolarů, které jsou pak rozděleny mezi 161 akcionářů. My v Evropě a v USA utratíme ročně 17 miliard dolarů za potravu pro zvířata; podle odborníků přitom k záchraně světové populace před hladem chybí 19 miliard dolarů. A na dohled nejsou žádné vlnolamy, které by globální vlnu příjmové polarizace zastavily. Milan Kundera to pregnantně shrnuje tak, že „jednota lidstva“, jak ji nastolila globalizace, znamená, že „člověk nemá kam uniknout“ [Kundera 1986].

Globalizace udělala své; všechny společnosti jsou dnes plně a vskutku otevřené, materiálně i intelektuálně, takže každá křivda v důsledku deprivace a lhostejnosti se spojuje s urážkou spravedlnosti – s pocitem způsobeného zla, zla, které je třeba odčinit, nejdříve ze všeho však pomstít...

„Otevřenost“ otevřené společnosti dnes získává nový výklad, o kterém se Karlu Popperovi ani nesnilo. Už to není vzácný, byť křehký výtěžek odvážného, i když namáhavého sebeuplatnění, ale neúprosný osud, vedlejší účinek „negativní globalizace“, tj. selektivní globalizace obchodu a kapitálu, dohledu a informací, donucení a zbraní a terorismu, které dnes pohrdají veškerou územní suverenitou a nerespektují hranice žádného státu. Znamenala-li idea „otevřené společnos-

ti“ původně sebeurčení svobodné společnosti hrdé na svou otevřenost, dnes většinou budí představu děsivé zkušenosti heteronomního, zranitelného obyvatelstva, sužovaného silami, které toto obyvatelstvo neumí kontrolovat a ani jim skutečně nerozumí; je zděšené svou bezbranností a posedlé bezpečností hranic své země a jednotlivců uvnitř nich – i když je to právě tato bezpečnost hranic a bezpečnost uvnitř hranic, co se vzpírá chápání a co podle všeho zůstane na planetě vystavené výhradně *negativní* globalizaci nepochopitelné. Na globalizované planetě nelze zajistit bezpečnost jedné země nebo vybrané skupiny zemí – nelze ji zajistit jejich vlastními prostředky a nezávisle na zbytku světa.

Totéž platí o spravedlnosti, oné předběžné podmínce trvalého míru. Zvrácená „otevřenost“ společností vynucená negativní globalizací je sama hlavní příčinou nespravedlnosti, a proto nepřímou i konfliktu a násilí. Jak říká Arundhati Roy [Roy 2004], „zatímco elita se vydává na výpravy za imaginárním cílem, místem na vrcholu světa, chudí jsou chyceni ve spirále zločinu a chaosu“. To jednání Spojených států a různých jejich satelitů, jako je Světová banka, Mezinárodní měnový fond a Světová obchodní organizace, „podnítilo vedlejší odnože vývoje, nebezpečné subprodukty jako nacionalismus, náboženský fanatismus, fašismus a samozřejmě terorismus, které jdou stejným krokem jako neoliberální projekt globalizace“. „Trh bez hranic“ je receptem na nespravedlnost a v konečném důsledku i na nový světový neřád, v němž se (v rozporu s tím, co tvrdil Clausewitz) politika stává pokračováním války jinými prostředky. Globální nezákonnost a ozbrojené násilí se sytí navzájem, vzájemně se upevňují a dodávají si síly; jak varuje jiná starověká moudrost, *inter arma silent leges*.

Donald Rumsfeld před vysláním vojáků do Iráku prohlásil, že „válka bude vyhraná, až se Američané budou zase cítit bezpečně“ [cit. dle Morgan 2004]. Vyslání vojsk do Iráku však pocit nebezpečí v Americe i jinde vyhnalo na nebyvalou úroveň. Prostory nezákonnosti, výcvikové základny globálního terorismu, se zdaleka nesmršťují; rozpínají se naopak do nových rozměrů. A jak se dalo očekávat, pocit bezpečí v Americe i jinde nebyl jedinou průvodní obětí válečného tažení. Stejný úděl začaly záhy sdílet i osobní svobody a demokracie. Varování Alexandra Hamiltona bylo prorocké [Hamilton 2001 (1797)]:

Násilná destrukce života a majetku spojená s válkou a nepřetržitě úsilí a obavy provázející stav neustálého nebezpečí přinutí národy nejvíce Inoucí ke svobodě hledat klid a bezpečí v institucích, které mají tendenci rušit jejich občanská a politická práva. Aby byly bezpečnější, budou posléze ochotny riskovat, že budou méně svobodné.

Toto proroctví se dnes vyplňuje.

* * *

Jakmile na lidský svět padne strach, získá svou vlastní hybnost a vývojovou logiku a není třeba velké péče a ani žádných dalších investic, aby se šířil a rostl – nezastavitelně. David L. Altheide říká [Altheide 2003], že

nejkritičtější je nikoli strach z nebezpečí jako takový, nýbrž to, v co může tento strach přerůst, čím se může stát... Společenský život se mění, když lidé žijí za zdmi, najímají si ochranu, jezdí opancéřovanými vozidly..., nosí obušky a střelné zbraně a navštěvují kurzy bojových umění. Problém je, že tyto aktivity znovuupevňují a pomáhají reprodukovat pocit ne-řádu, který naše jednání zvětňuje.

Obavy nás nutí k obranné činnosti, která ze strachu dělá něco bezprostředního a hmatatelného. To naše reakce proměňují ponuré předtuchy v každodenní realitu a činí slovo tělem. Strach proniká dovnitř, prostupuje naší každodenní činností; v podstatě nepotřebuje žádné další podněty zvenčí, protože jednání, k němuž podněcuje, dodává ze dne na den veškerou motivaci a veškerou energii, jež jsou nezbytné k jeho reprodukci. Z mechanismů soupeřících o nastolení modelu perpetua mobile strachu má nejbližší k vítězství sebereprodukce změní strachu a strachem vedených kroků. I když i to je samozřejmě iluze – stejně jako v případech spousty jiných mechanismů, které údajně slibují zázrak energetické soběstačnosti. Cyklus strachu a strachem diktovaného jednání by se neodvíjel tak nepřerušitelně a nenabíral by takovou rychlost, kdyby nečerpal energii z existenciálních záchvěvů.

Takové záchvěvy nejsou v pravém slova smyslu nové; lidi provázely po celou jejich historii, protože žádné ze sociálních uspořádání, v nichž lidé šli za svými životními cíli, nenabízelo zaručenou pojistku před „ranami osudu“ – tento výraz se ujal, aby odděloval neštěstí od protivenství, která lidé *mohou* odvrátit, a aby vypovídal ani ne tak o zvláštní povaze takových nehod, jako o uznání *lidské neschopnosti* je předvídat, natož jim zabránit nebo je zmírnit. „Osud“ útočil bez varování a byl slepý vůči tomu, co jeho oběti dělaly nebo čeho se zdržely, aby unikly jeho ranám. „Osud“ vždy zastupoval lidskou nevědomost a bezmocnost a za svou děsivou moc vděčil právě těmto slabínám svých obětí.

Dnešní interpretace strachu se snad liší pouze v tom, že se jednání vyvolané strachem odpojuje od existenciálních záchvěvů, které strach v jeho pozadí generují; dochází k *přemístění* strachu z prasklin a trhlin v lidské situaci, v nichž se líhne a dozrává „osud“, do oblastí života, které jsou vůči pravému zdroji úzkosti do velké míry *irelevantní*. Sebevětší úsilí investované do těchto oblastí nemá šanci tento zdroj neutralizovat nebo zablokovat, takže nemůže odstranit úzkost, ať je jakkoli upřímné a vynalézavé. Právě proto se začarovaný kruh strachu a strachem vyvolaného jednání točí dál a neztrácí nic ze své energie – zároveň se ale nedostává o nic blíže svému údajnému cíli.

* * *

Tento kruh se přemístil ze sféry jistoty (tj. sebejistoty a sebedůvěry nebo jejich absence) do sféry bezpečnosti (tj. ochrany před tím, co člověka a jeho extenze ohrožuje, nebo vystavenosti takovým hrozbám). První sféra, která stále více přichází o institucionální ochranu ze strany státu, se otevřela rozmarům trhu a změnila se v arénu globálních sil, jež jsou mimo dosah politické kontroly a také mimo schopnost už postižených obětí nebo těch, kdo se obávají, že budou postiženi, na ně alespoň ade-

kvátně reagovat, natož jim účinně vzdorovat. Kolektivně schválené pojistky proti individuálnímu neštěstí, kterým se v průběhu minulého století začalo souhrnně říkat „sociální“ („welfare“) stát, se postupně vyřazují z činnosti, redukují se pod úroveň nezbytnou k potvrzení a udržení pocitu jistoty nebo se v ně už nevkládá naděje a už vůbec se nevěří, že by mohly přežít další kolo redukcí. A jak jsou státem udržovaná ochranná opatření proti existenciálním záchvěvům postupně odbourávána a jak jsou spolu s nimi pod tlakem tržní konkurence, jež nahloďává solidaritu slabých, odbourávány i mechanismy kolektivní sebeobrany, jako odborové svazy a jiné nástroje kolektivního vyjednávání, zůstává na jednotlivcích, aby hledali, nacházeli a uplatňovali individuální řešení sociálně vytvořených problémů – a aby to všechno dělali individuálně, osamoceně, s využitím nástrojů a zdrojů, které na takový úkol očividně nestačí. Vzkazy přicházející z míst politické moci a jako jediný lék na už tak nesnesitelnou nejistotu nabízející větší flexibilitu, ohlašují ještě další výzvy, další privatizaci problémů, a proto ve skutečnosti i další nejistotu. Nenechávají velkou naději na kolektivně zajištěnou existenciální jistotu a posluchače vybízejí, aby se zaměřili na individuální přežití ve stále nejistějším a nevypočitatelnějším světě.

Rezignace státu na funkci, o níž se po lepší část minulého století opíraly jeho nejpřesvědčivější nároky na legitimitu, znovu doširoka otevírá otázku legitimacy. Občanský konsensus (nebo jako říká Jürgen Habermas, „ústavní patriotismus“) dnes nelze budovat – jak tomu bylo ještě donedávna – na záruce ochrany před vrtochy trhu, které obračejí vniveč sociální postavení a podřívají právo na společenskou vážnost a osobní důstojnost.

* * *

Za takových okolností je nutně třeba najít jiné oprávnění státní autority a jinou formuli pro výhody řádného občanství. Dnes se takové oprávnění hledá v ochraně před nebezpečími ohrožujícími *osobní bezpečnost*. Příznak společenské degradace, před nímž sociální stát sliboval chránit své občany, postupně, ale důsledně nahrazují takové hrozby, jako propuštěný pedofil, sériový vrah, dotěrný žebrák, lupič, pronásledující maniak, tulák, travič, terorista, či ještě lépe všechny takové hrozby ztělesněné v jednom – v osobě nelegálního přistěhovalce, před nímž slibuje bezpečnostní stát chránit své občany ze všech sil.

V říjnu roku 2004 vysílala stanice BBC2 dokumentární seriál nazvaný „Jakou moc mají noční můry: Nástup politiky strachu“ [Beckett 2004]. Adam Curtis, autor a režisér seriálu a v Británii nejuznávanější tvůrce seriálních televizních pořadů, uvedl, že i když je globální terorismus až příliš reálným nebezpečím, které se v divočině globální „země nikoho“ neustále šíří, jeho oficiálně odhadovaná hrozba je z velké, ne-li z větší části „produktem fantazie, daným přeháněním a překrucováním na straně politiků“. Jde o temnou iluzi, která se bez jakéhokoli zpochybnění šíří vládami po celém světě, bezpečnostními službami a mezinárodními masmédií. Najít důvod takového rychlého, závratného vzestupu této iluze není příliš těžké: „V době, kdy všechny velké ideje ztratily věrohodnost, je strach z iluzorního nepřítele to jediné, co politikům zbývá, mají-li si udržet moc“.

Četné známky blížícího se přesunu legitimacy státní moci k bezpečnostnímu státu se daly zjistit dávno před 11. zářím – i když bylo, jak se zdá, třeba šoku z pádu manhattanských mrakodrapů, zpomaleně několik měsíců opakovaného v jednom kuse na miliónech televizních obrazovek, aby se tato zpráva usadila a vstřebala a aby politici existenciální úzkosti lidí přepřáhli k nové politické formuli. Nebylo pouhou shodou okolností (jak říká Hugues Lagrange [2003]), že k nejdramatičtější „panice kvůli bezpečnosti“ a nejhalasnějšímu bití na poplach kvůli rostoucí zločinnosti, které provázely okázale tvrdé reakce vlád a mimo jiné také rychle se zvětšující počet obyvatel věznic („nahrazení sociálního státu vězeňským státem“), došlo od poloviny šedesátých let v zemích s nejméně rozvinutým sociálním systémem (Španělsko, Portugalsko, Řecko) a dále v zemích, kde se začalo sociální zabezpečení drasticky redukovat (Spojené státy a Velká Británie). Žádný z výzkumů provedených do roku 2000 neprokázal nějakou korelaci mezi přísností trestních opatření a množstvím trestných činů, zatímco většina studií skutečně zjistila silnou negativní korelaci mezi „uvěznovací ofenzívou“ a „podílem na trhu nezávislých sociálních opatření“ a „částí HNP vyčleněnou k tomuto účelu“. Celkem vzato se mimo vši rozumnou pochybnost prokázalo, že nové zaměření na zločin a na ohrožení osobní bezpečnosti a majetku jednotlivců úzce souvisí s „pocitem zranitelnosti“ a věrně sleduje tempo ekonomických deregulací a nahrazování sociální solidarity individuální odpovědností za vlastní život.

* * *

„Nejsou tady nová děsivá monstra. Jed se čerpá ze strachu,“ uvedl Adam Curtis. Je tady strach, který prosakuje do každodenní lidské existence, neboť deregulace proniká hluboko k jejím základům a obranné bašty občanské společnosti se rozpadají. Je tady strach – a využívat jeho zdánlivě nevyčerpatelných zásob, které jako by se samy doplňovaly, je pro mnohé politiky, snažící se obnovit zdecimovaný politický kapitál, pokušením, jemuž je těžké odolat.

Kapitulace před tímto pokušením i čerpání hrozivých výhod strachu byly dobře nacvičeny a vyzkoušeny dávno před 11. zářím. Victor Grotowicz analyzoval ve studii věčně a příhodně nazvané „Terorista, přítel moci“ [Grotowicz 2000], jak vláda Německé spolkové republiky využívala teroristické činy spáchané Frakcí Rudé armády. Zjistil, že zatímco v roce 1976 pokládalo osobní bezpečnost za prvořadou politickou otázku pouze 7 procent německých občanů, o dva roky později už ji měla za mnohem důležitější než boj s nezaměstnaností a inflací velká většina Němců. Během těchto dvou let národ v televizi sledoval divácky vděčné výkony rychle bobtnajících policejních sil a tajných služeb a slyšel stále odvážnější aukční nabídky politiků, kteří v rámci totální války s teroristy slibovali stále přísnější opatření. Vedle toho zjistil, že zatímco liberální duch původního důrazu německé ústavy na individuální svobody pokradmu nahrazovalo dříve tak nesnášené autoritářství – a Helmut Schmidt veřejně poděkoval právníkům za to, že ustupují od ověřování nových rezolucí Bundestagu ústavním zákonem –, nová legislativa většinou nahrávala teroristům: jejich veřejnou viditelnost a nepřímo i jejich společenský význam zvětšovala

mnohem větší měrou, než jakou by se jim to kdy podařilo vlastními silami. Badatelé dospívají k obecnému závěru, že tvrdé reakce sil zákona a pořádku nesmírně zvyšují popularitu teroristů. Nelze než se domnívat, že manifestní funkce nových přísných opatření, která mají údajně vyhladit teroristickou hrozbu, hrála druhé housle vedle jejich funkce latentní, již byla snaha přesunout základy státní autority z oblasti, kterou stát ani nemohl, ani nechtěl účinně kontrolovat, do oblasti jiné – v níž mohl okázale a k povděku veřejnosti demonstrovat svou sílu a odhodlání. Nejmarkantnějším výsledkem protiteroristické kampaně bylo rychlé zvyšování míry strachu prostupujícího společností; co se týče teroristů, údajného terče kampaně, ti se potom dostali blíže svému cíli – podrytí hodnot udržujících demokracii –, než by jinak mohli doufat. To, že se Frakce Rudé armády nakonec rozpadla a zmizela ze života Německa, nevyplynulo z represivních policejních akcí, ale ze změněných společenských podmínek, které přestaly přát teroristickému *Weltanschauung* a praktickým.

V podstatě totéž lze říci i o smutné historii severoirského terorismu, který zjevně do velké míry držela při životě – a v určitém okamžiku se mu i postarala o lidovou podporu – tvrdá vojenská reakce Britů; o jeho konec se zasloužil spíše irský ekonomický zázrak a fenomén jakési „duševní únavy“ než cokoli, co dělala nebo byla schopna dělat britská armáda. Jak ukazují nejnovější zkušenosti (a říká Michael Meacher [2004]), bytostná neúčinnost, či dokonce vyslovená kontraproduktivnost vojenských akcí proti moderním formám terorismu zůstává pravidlem i nadále: „Navzdory ‚válce s terorem‘ je Al-Kajda v posledních dvou letech... podle všeho výkonnější než ve dvou letech před 11. 9.“. Už citovaný Adam Curtis jde ještě o krok dál a tvrdí, že Al-Kajda sotva existovala nějak jinak než jako vágní, mlhavá představa „očistění zkaženého světa pomocí náboženského násilí“ a že žít začala až jako výtvar činnosti právníků; „do začátku roku 2001, kdy se americká vláda rozhodla bin Ládina soudně stíhat v jeho nepřítomnosti a byla nucena využít zákony proti mafii, které předpokládaly existenci nějaké pojmenované zločinecké organizace“, neměla dokonce ani jméno. Podle reportáže *New York Times* [Burns, Schmitt 2005] došlo jen v Bagdádu za 80 dní před 18. květnem 2005 k 126 útokům aut naložených výbušninou – za celý rok 2004 tam bylo pouze 25 takových útoků. Jistý „vyšší důstojník“ americké armády v Iráku nemohl tisku slíbit nic jiného, než že – jak je přesvědčen – tažení proti teroristickým vzpourám v Iráku „bude dlouhodobě pokračovat, i když si vyžádá roky, možná mnoho let“. Ve světle dokladů, jež jsou zatím k dispozici, však můžeme předpovědět, že až (pokud) teroristické akce nakonec opadnou, bude to navzdory a ne díky tvrdému vojenskému násilí, které jen přihnojuje půdu, na níž terorismus roste, a brání vyřešení sociálních a politických problémů, které jediné by podřadilo jeho kořeny.

* * *

Vzhledem k povaze současného terorismu není výraz „válka s terorismem“ ničím jiným než protimluvem. Moderní zbraně, vymyšlené a rozvinuté v éře teritoriálních invazí a dobývání, jsou naprosto nevhodné k lokalizaci, zasažení a zničení extrateritoriálních, endemicky prchavých a nesmírně mobilních terčů, velmi malých sku-

pin či pouze jednotlivců, kteří cestují nalahko, z místa útoku mizí stejně rychle a nenápadně, jak se na ně dostali, a zanechají po sobě jen nepatrné, pakliže vůbec nějaké stopy. Vzhledem k povaze moderních zbraní, které mají k dispozici vojáci, je reakce na takové teroristické akce nutně nemístná, neobratná a zmatená, rozlévá se po mnohem širší oblasti, než jakou teroristický útok postihl, a vede k ještě většímu počtu „vedlejších obětí“, většímu množství „vedlejších škod“, takže také k většímu teroru, než jaký by teroristé vyvolali sami. Tato okolnost je nepochybně integrální součástí záměru teroristů a hlavním zdrojem jejich síly, dalece přesahující možnosti jejich počtu a zbraní.

Teroristé se na rozdíl od svých deklarovaných nepřátel nemusí cítit omezeni zdroji, které mají k dispozici. Když osnují strategické záměry a taktické plány, mohou mezi aktiva zahrnout také předpokládané, vlastně téměř zaručené reakce „nepřítelé“, které nutně umocní zamýšlený účinek jejich zvěrstev. Je-li cílem teroristů šířit mezi nepřátelskou populací teror, nepřátelská armáda a policie se určitě postarají o to, aby se tak stalo v mnohem větší míře, než v jaké by se to podařilo teroristům samotným.

A tak nezbyvá než opakovat po Meacherovi: nejčastěji – a zcela jistě po 11. září – je tomu nejspíše tak, že „hrajeme bin Ládinovu hru“. To je, jak Meacher správně zdůrazňuje, vražedně vadná politika. A ta je, dodal bych já, o to neodpuštělnější, že není vedena záměrem vymýtit teroristickou metlu; drží se zcela jiné logiky, než jaká by vyplývala z takového záměru. Meacher obviňuje vlády odpovědné za „válku s terorismem“ z

neochoty zamyslet se nad tím, co je v pozadí nenávisti: proč jsou stovky mladých lidí připraveny nechat se rozmetat bombou, proč bylo devatenáct vysoce vzdělaných mladých mužů ochotno zničit při únosech letadel dne 11. 9. sebe a tisíce jiných a proč odpor (v Iráku) narůstá, přestože je pravděpodobné, že vzbouřenci budou zabiti.

Místo, aby se zastavily a zamyslely, vlády konají – a lze-li souhlasit s tím, že myšlenka bez skutku je neúčinná, pak totéž platí i o bezmyšlenkovitém skutku – a tím ještě nesmírně zvyšují míru morální zkaženosti a lidského utrpení. Maurice Druon [2004] uvádí: „Před zahájením války proti Iráku měli Američané pouze čtyři agenty, o nichž navíc vyšlo najevo, že jsou dablagenty.“ Když Američané válku začínali, byli si jisti, „že američtí vojáci budou přijati jako osvoboditelé s otevřenou náručí a kyticemi“. Jenomže, abychom ještě jednou citovali Meachera, „za rok se k více než 10 000 mrtvých a 20 000 zraněných civilistů a ještě vyššímu obětí mezi iráckými vojáky přidala nechopnost zajistit klíčové veřejné služby..., obrovská nezaměstnanost a zbytečně tvrdí američtí vojáci“.

S teroristickými silami úderů v podstatě nehnu; právě naopak, z nemotornosti a přemrštěné, zbytečné rozhazovačnosti svého protivníka čerpají a doplňují energii. Přemrštěnost ale není příznačná pouze pro explicitně protiteroristické operace; jasně patří i ve výstrahách a varováních určených obyvatelstvu v zemích protiteroristické koalice. Jak před rokem upozornila Deborah Orr [Orr 2004],

„mnoho letů se ruší, a stejně se nikdy nezjistí, že byly skutečně ohroženy... Před letištěm Heathrow byly rozmístěny tanky a vojenské oddíly, aby se nakonec stáhly, aniž cokoli našly.“ Nebo vezměte případ „továrny na ricin“, jejíž objevení bylo hlasně zveřejněno v roce 2003: „rozhlášovalo se, že jde o přesvědčivý důkaz přetrvávající teroristické hrozby“, přestože továrna na bakteriologické zbraně v Porton Down nakonec nemohla prokázat, že v onom bytě, který byl údajně významnou teroristickou základnou, vůbec kdy nějaký ricin byl.“ A konečně, „přestože (do začátku února 2004 – Z. B.) bylo podle nových teroristických zákonů ve vazbě drženo 500 lidí, vinnými byli uznáni pouze dva“.

Podle Orrové nabývá v důsledku všech takových nehorázností alespoň do jisté míry na věrohodnosti hypotéza, podle které pomáhají lidé zděšení z teroristů rozvířovat mocné obchodní kruhy. A opravdu lze soudit, že „válka s terorem“ významně podpořila – místo aby zarazila – celosvětové šíření obchodu s malými zbraněmi (autoři společné zprávy organizací Amnesty International a Oxfam odhadují, že malými zbraněmi, „skutečnými zbraněmi masové destrukce“, je každoročně zabito půl miliónu lidí [viz Bowcott, Norton-Taylor 2003]). Je dostatečně zdokumentováno, jaké zisky mají američtí výrobci „různých nástrojů sebeobrany“ a obchodníci s nimi z všeobecného strachu, který se všudypřítomností a jasnou viditelností takových různých nástrojů sebeobrany jen zvyšuje. Nicméně je třeba zopakovat, že hlavním a nejmasovějším produktem války proti teroristům, obviňovaným, že rozsévají strach, je právě strach.

Jiným hojným vedlejším produktem této války jsou nová omezení osobních svobod – některá z nich taková, o jakých jsme neslyšeli od dob Magny charty. Conor Gearty, profesor lidských práv na London School of Economics [viz Gearty 2004], uvádí dlouhý výčet zákonů omezujících lidské svobody, které už byly v Británii přijaty pod hlavičkou „protiteroristické legislativy“, jen aby nakonec přitakal četným jiným znepokojeným komentátorům v tom, že není vůbec jisté, zda „budou naše občanské svobody ještě existovat, až je budeme chtít předat svým dětem“. Britská justice se vládnímu názoru, podle kterého „není jiná alternativa než represe“, zatím přizpůsobuje, což Geartyho vede k závěru, že „pouze liberální idealisté“ a jiní naivní jedinci s podobnými iluzemi si mohou „myslet, že se soudnictví postaví do čela společnosti“ v obraně občanských svobod v této „kritické době“.

Zprávy o tom, jaké zlé věci se dějí v táboře Guantánamo nebo ve věznici Abú Ghraib, které jsou odříznuty nejenom od návštěv, ale také od veškerého, národního i mezinárodního, zákona, a o pomalém, ale jistém úpadku mužů a žen, pověřených dozorem nad touto nezákonností, do nelidskosti se v tisku objevují dost často na to, abychom je tu museli opakovat.¹ Méně často nás ale napadne a zřídka slyšíme, že

¹ Přesto je tu třeba v plném znění reprodukovat alespoň jeden úryvek z kopie téměř 2000stránkové důvěrné zprávy z kriminálního vyšetřování americké armády, kterou získaly (a 20. května 2005 otiskly) *New York Times* [Golden 2005]:

Američtí vězňatelé mladého Afghánce nepřestali mučit, ani když jim umíral před očima.

démoni, kteří se vynořili na těchto odlehlých místech, mohou být pouze zvlášť extrémními, radikálními, nestydatými, bezuzdnými a krutými exempláři širší čeledi lemurů, kteří straší na půdách a ve sklepích domů přímo u nás: ve světě, kde – abychom znovu citovali Attaliho – „triumfuje individualismus. Nikdo, nebo téměř nikdo, nevěří, že změna života jiných lidí by pro něho mohla být důležitá. Nikdo, nebo téměř nikdo, nevěří, že by volby mohly významněji změnit jeho situaci, a tak *a fortiori* situaci světa“; jinými slovy ve světě, kde je každý jedinec ponechán sám sobě a chce se po něm, aby se staral o své, a kde ostatní jednotlivci jsou pouze nástrojem jeho sebeprosazení.

* * *

Samotářský život možná přináší radost a určitě znamená spoustu práce, vždy je ale riskantní a plný strachu. V takovém světě není mnoho toho, do čeho by zápasící jednotlivci mohli vkládat naději na záchranu a na co by se mohli spolehnout v případě osobního nezdaru: lidské vazby jsou pohodlně uvolněné, právě proto ale děsivě nespolehlivé, a projevovat solidaritu je stejně těžké jako pochopit její výhody, o jejích morálních přednostech ani nemluvě.

Nový individualismus, slábnoucí vazby mezi lidmi a mizející solidarita jsou pouze jednou stranou mince, na jejíž druhé straně je ražba globalizace. Globalizace je ve své dnešní, čistě negativní podobě parazitní a kořistnický proces, který se sytí

Vězně, drobného dvaadvacetiletého taxikáře, známého pod jménem Dilawar, vyvekli kolem druhé hodiny ranní z cely v internačním středisku v afghánském Bagramu, aby odpověděl na otázky o raketovém útoku na americkou základnu. Ve vyšetřovací místnosti mu podle tlumočnicka, který tam byl přítomen, nohy neovládnutelně klepaly o plastovou židli a ruce měl zmrtvělé. Většinu předchozích čtyř dní byl upoután za zápěstí ke stropu cely.

Pan Dilawar požádal o trochu vody a jeden ze dvou vyšetřovatelů, specialista Joshua R. Claus, 21 let, mu podal velkou plastovou láhev. Nejdříve ale, jak řekl tlumočnick, prorazil do dna díru, takže než mohl vězeň zesláblýma rukama otevřít uzávěr, voda mu zlila oranžový vězeňský mundúr. Voják mu potom láhev vytrhl a začal mu vodu prudce stříkat do tváře.

„Dělej, pij!“ řval, jak uvedl tlumočnick, specialista Claus na vězně zalykajícího se pod proudem vody. „Pij!“

Na vyšetřovatelův rozkaz se dozorce pokusil dostat mladého muže na kolena. Ten už ale nemohl nohy, do nichž ho dozorcí několik dní bili, ohnout. Jeden vyšetřovatel řekl panu Dilawarovi, že až s ním skončí, může se na něho podívat doktor. Když byl ale nakonec poslán zpět do cely, dozorcí dostali pouze pokyn připoutat vězně znovu ke stropu.

„Nechte ho viset,“ řekl podle jednoho z dozorců specialista Claus.

Než mohl doktor z pohotovosti pana Dilawara konečně prohlédnout, uplynulo několik hodin. V té době už ale byl mrtvý, tělo začínalo tuhnout. Trvalo mnoho měsíců, než se vyšetřovatelé armádní inspekce dozvěděli poslední děsivý detail. Pan Dilawar byl podle většiny vyšetřovatelů nevinný člověk, který jen jel svým taxíkem kolem americké základny v nesprávném čase.

z potenciálu vysávaného z těl národních států a jejich občanů. Vraťme se ještě jednou k Attalimu: národy organizované ve státy „ztrácejí vliv na celkový běh událostí a postupují globalizací všechny prostředky, jimiž by mohly určovat osud světa a čelit strachu v mnoha jeho podobách“. Společnost už není státem chráněna; je dána napospas dravosti sil, které nemá pod kontrolou, v jejichž spoutání už ani nedoufá nebo si je podrobit nechce.

Především z tohoto důvodu se vlády států, snažící se ze dne na den mírnit aktuální bouře, potácejí od jedné ad hoc kampaně za zvládnutí krize a jednoho souboru nouzových opatření k druhému a nesní o ničem jiném než o tom, aby zůstaly po příštích volbách u moci; dlouhodobější programy a ambice nemají, natož aby měly vizi zásadního řešení stále se vracejících problémů země. Národní stát, z obou stran „otevřený“ a stále zranitelnější, ztrácí jak svou moc, která se vypařuje do globálního prostoru, tak politický důmysl a obratnost, jež stále častěji převádí do sféry individuální „životní politiky“ a „subsidiarizuje“ na individuální muže a ženy. Co z moci a politiky ještě zbývá na odpovědnosti státu a jeho orgánů, smršťuje se postupně na velikost odpovídající snad většímu policejnímu okrsku. Takový redukovaný stát může být sotva něčím jiným než bezpečnostním státem.

Málo lidí by bylo ochotno požadovat pro své vlastní, *osobní* volby onu zcela přesvědčivou autoritu, která kdysi vycházela ze *sociálně* daného řádu – a pokud ji přece jenom požadují, mají pouze mizivou naději, že se ostatní kolem podřídí a budou to akceptovat. Sociální scéna jednání dnešních lidí připomíná spíše dějiště ustavičné války, v níž se každodenně spouštějí a bojují nespočetné *průzkumné* bitvy – bitvy, jejichž cílem není prosazení nějakého pevnějšího (natož univerzálně závazného) kodexu chování, ale ověření mezí (jsou-li jaké) individuálních voleb, smlouvání a vyjednávání jejich jménem a zjišťování, jak velký prostor by se dal získat odhodlaným využitím správných zbraní. Jakmile se charakteristikou všech nabídek a nároků stává deficit legitimacy, jednání jejich jménem a v jejich zájmu (kdysi vnímané jako náležitý výraz nezměnitelného, nezpochybnitelného a zcela přesvědčivého řádu věcí) se začne měnit v akt násilí, v ukázkou *nelegitimního* nátlaku. Výsledkem je všeobecný dojem rychlého nárůstu míry násilí: další vydatný zdroj strachu.

Takový strach se šíří a rozptyluje po celém spektru životních cílů. Jeho zdroje zůstávají skryté a spolehlivě odolávají snahám o zmapování. Kdybychom tak mohli zaměřit své obavy a jednání určené na zmírnění bolesti, již způsobují, na nějaký objekt, který se dá lokalizovat, a je tedy, jak lze doufat, přístupný kontrole! Dokud se nám to nedaří, jsme odsouzeni tápat ve tmě. Držet se dobře osvětlených míst je snad méně mučivé, v konečném důsledku ale marné.

Ve své neschopnosti zpomalit závratné tempo změny, natož předpovědět a určit její směr, se zaměřujeme na věci, které můžeme – myslíme si, že můžeme, nebo jsme ujišťováni, že můžeme – ovlivnit: snažíme se kalkulovat a minimalizovat riziko, že se staneme obětí nespočetných a nespočítatelných nebezpečí, která má pro nás temný svět a jeho nejistá budoucnost v našich předtuchách v zásobě. Jsme zcela upoutáni hledáním „sedmi příznaků rakoviny“ nebo „pěti symptomů deprese“, vymítáním přízraku vysokého krevního tlaku a vysoké hladiny cholesterolu, stresu a obezity. Jinými slovy, hledáme *náhradní* úkoly, do kterých bychom mohli složit přebývající existenci-

ální strach, jehož přirozené ventily jsou uzavřeny; takové náhražky nacházíme v pečlivě promyšlených preventivních opatřeních proti vdechování kouře z cizích cigaret, konzumaci tučného jídla nebo „špatných“ bakterií (lačně ale do sebe lijeme tekutiny, které prý obsahují bakterie „dobré“), proti slunečnímu záření a nechráněnému sexu. Ti z nás, kdo si to mohou dovolit, se chrání před viditelnými i neviditelnými, aktuálními i anticipovanými, známými i dosud neznámými, roztroušenými, ale všudypřítomnými nebezpečími detoxikací vnitřku svého těla i domova, uzavírají se za zdmi, přístupy k obytným prostorům opatřují kamerami, najímají si ozbrojené strážce, jezdí v opancéřovaných autech a navštěvují kurzy bojových umění.

* * *

Moc a politika, uniklé ze společnosti, již prolomil a otevřel tlak globalizačních sil, jsou unášeny opačnými směry stále dál od sebe. Nutnost svést zase moc a politiku dohromady je problém a nesmírně těžký úkol, s nímž se s největší pravděpodobností toto století bude muset vypořádat jako s prvořadou výzvou.

Opětovné smíření odloučených partnerů v domově národního státu je tou nejmeně slibnou z možných odpovědí na tuto výzvu. Na negativně globalizované planetě jsou všechny nejzásadnější problémy – metaproblémy podmiňující zvládnutí všech ostatních problémů – *globální* a jako takové neumožňují lokální řešení; lokální řešení globálně vzniklých a globálně živených problémů neexistuje a nemůže existovat. Pokud lze vůbec nového spojení moci a politiky dosáhnout, pak pouze na planetární úrovni. Jak to palčivě vyjádřil Benjamin R. Barber v rozhovoru s Arturem Domosławským [Domosławski 2004], „žádné americké dítě se ve své postýlce nemůže cítit bezpečně, necítí-li se ve svých postýlkách bezpečně děti v Karáči nebo v Bagdádu. Evropané se nebudou dlouho honosit svými svobodami, budou-li lidé v jiných koutech světa strádat a zažívat ponížení.“ V jedné zemi a dokonce ani ve skupině zemí už není možné demokracii a svobodu zajistit; jejich obrana ve světě plném nespravedlnosti a obývaném miliardami lidí, jimž je upřena lidská důstojnost, by nutně rozložila hodnoty, které mají demokracie a svoboda bránit. Demokracie a svoboda budou existovat buď planetárně, nebo vůbec.

Strach je nesporně nejhroživějším z démonů uhnízděných v otevřených společnostech naší doby. Nejděsivější a nejmeně snesitelná z našich obav se ale líhne z vratkosti přítomnosti a z nejistoty ohledně budoucnosti. Tato vratkost a nejistota se zase rodí z pocitu bezmoci: připadá nám, že už věci nemáme – ať jednotlivě, odděleně nebo kolektivně – pod kontrolou. A jako by to samo nestačilo, chybějí nám nástroje, jež by nám umožnily vyzvednout politiku na úroveň, v níž už se nachází moc, a znovuzískat kontrolu nad silami, které utvářejí naši společnou situaci a určují rozsah možností a omezení naší svobody volby: kontrolu, která nám vyklouzla z rukou – nebo z nich byla vyrvána.

Dokud takové nástroje nenajdeme (přesněji řečeno *nevytvoříme*), démona strachu nevyženeme.

Zygmunt Bauman

(Z angličtiny přeložila Jana Ogrocká.)

Literatura

- Altheide, David L. 2003. „Mass Media, Crime and the Discourse of Fear“. *The Hedgehog Review* 5 (3): 9–25.
- Beckett, Andy 2004. „The Making of the Terror Myth“. *The Guardian*, 15. 10. 2004, G2: 2–3.
- Bowcott, O., R. Norton-Taylor 2003. „War on terror fuels small arms trade“. *The Guardian*, 10. 10. 2003: 19.
- Burns, J. F., E. Schmitt 2005. „Generals offer sober outlook of Iraqi war“. *New York Times*, 19. 5. 2005: A1.
- Domosławski, Artur 2004. „Jak ujarzmić kapitalizm“. *Gazeta Wyborcza*, 24.–26. 12. 2004: 19–20.
- Druon, Maurice 2004. „Les stratèges aveugles“. *Le Figaro*, 18. 11. 2004: 13.
- Gearty, Conor 2004. „Cry Freedom“. *The Guardian*, 3. 12 2004, G2: 9.
- Golden, T. 2005. „In U.S. Report Brutal Details of 2 Afghans Inmates' Deaths“. *New York Times*, 20. 5. 2005: A1.
- Grotowicz, Victor 2000. *Terrorism in Western Europe: In the Name of the Nation and the Good Cause*. Warsaw: PWN.
- Hamilton, Alexander 2001 (1787). „The Consequences of Hostilities between States“. Pp. 190–195 in Hamilton, A.: *Writings*. New York: Library of America.
- Kundera, Milan 1986. *L'art du roman*. Paris: Gallimard.
- Lagrange, Hugues 2003. *Demandes de sécurité: France, Europe, États-Unis*. Paris: Editions du Seuil.
- Meacher, Michael 2004. „Playing Bin Laden's Game“. *The Guardian*, 11. 5. 2004: 21.
- Morgan, Mattheew J. 2004. „The Garrison State Revisited: civil-military implications of Terrorism and Security“. *Contemporary Politics* 10 (1): 5–19.
- Orr, Deborah 2004. „A relentless diet of false alarms and terror hype“. *The Independent*, 3. 2. 2004: 33.
- Roy, Arundhati 2004. „L'empire n'est pas invulnérable“. *Manière de Voir* 75: 63–66.